

AZ 1552. ÉVI TÖRÖK HADJÁRAT MAGYARORSZÁGON

Fodor Pál

A 16. század elején az oszmánok három kontinensre kiterjedő országának területe másfél millió km²-t tett ki, népessége pedig 10–12 millió fő körül mozgott. Kincstára kimeríthetetlennek tetszett, hadseregét legyőzhetetlennek tartották. Miután I. Szelim szultán a század első két évtizedében szinte minden könnyebben elérhető területet meghódított a Közel-Keleten és a Földközi-tenger keleti medencéjében, az 1520-ban trónra lépő Szülejmán új stratégiát választott: kelet helyett nyugat felé fordította seregeit, és megindította a „latin” Európa elleni hódító háborúkat.

Magyarország elfoglalása csak az első lépcsőfok lett volna grandiózus terveiben. A nándorfehérvári (1521) és a még fényesebb mohácsi (1526) diadal azonban megnövelte a szultán és a jó barát Ibrahim nagyvezír önbizalmát. Úgy határoztak, hogy nem bajlódnak az immár sajátjuknak tekintett Magyarország fokozatos megszállásával, hanem egyenesen a szomszédos, keleti Habsburg Birodalom ellen fordulnak, s egy csapásra megszerzik annak területeit. A Bécs elfoglalására indított 1529. és 1532. évi hadjáratok során azonban kiderült, hogy a szultán túlbecsülte erőit. Végül 1541-ben megszállta Budát és megszervezte az első magyarországi oszmán tartományt, hogy ellátó bázisait közelebb hozza Bécshez.

A Ferdinánd király és Szülejmán közti küzdelem következő felvonása 1542-ben és 1543-ban zajlott le. Először német birodalmi hadak ostromolták meg Pestet és vallottak csúfos kudarcot, a rákövetkező évben pedig a szultán indult ismét Bécs ellen, de nem tudott eljutni a vágyott városig. 1544-ben az eddigieknél is nagyobb hadi vállalkozás előkészítéséhez fogott, ám a következő év tavaszán ismeretlen okokból lefújta. A két nagyhatalom 1547-ben öt évre szóló békét kötött. Kiegészítésük és megosztozásuk Magyarország területén lassanként új pályára állította a keleti országrészt. A szultán által Szapolyai János Zsigmond gyámjául kijelölt Fráter Györgynek és Petrovics Péternek részt kellett vennie a török hadsereg ellátásában, és várak átadását is követelték tőlük. A sorsdöntő háború elmaradásával azonban Erdély és a Temesköz végül szerencsésen elkerülte a bekebelezést. Fráter György közben Buda elvesztése óta kitartóan azon dolgozott, hogy Erdélyt a Habsburg király uralma alá adja. 1549-ben a Barát és a király biztosai megegyeztek Erdély és a Részek Ferdinánd jogara alatti egyesítéséről. A nyírbátori egyezség alaposan felkavarta a nagypolitikát. Izabella királyné és hívei nyíltan szembeszegültek a határozatokkal, sőt 1550 nyarán szabályosan feljelentették a Portán Fráter Györgyöt. A szultáni udvar egy csaus útján elrendelte az erdélyieknek a helytartó letételét és megölését. Erre aztán szeptemberben polgárháború tört ki Erdélyben, de a királynő támogatói az év végére alulmaradtak a Barát csapataival szemben.

Miután 1551 nyarán Ferdinánd hivatalosan bejelentette a Portán Erdély megszállását, Szülejmánnak egyetlen eszköze maradt, hogy „tulajdonát” megvédje: a fegyver. Seregeit két irányból, a Temesköz és kelet felől Erdély megtámadására küldte. Fráter György taktikázása azonban elbizonytalanította a török vezetést, ráadásul a katonai akciók sem hozták meg a várt eredményt. A ruméliai beglerbég kudarcai és a Barát meggyilkolása 1551–52 fordulóján arra készítette a szultáni udvart, hogy átgondolja stratégiáját, és komolyabb erőket vessen be a helyzet rendezése érdekében.

Szülejmn a magyarországi katonai műveletek irányítását három ember: Szokollu Mehmed ruméliai beglerbég, Hadim Ali budai beglerbég és Kara Ahmed pasa másodvezír kezébe tette le. Utóbbit kinevezte a hadjárat főparancsnokának. A török vezetés nagyszabású, több fronton egyszerre indított offenzívát tervezett, és a főcsapást Erdélyre kívánta mérni. Az elgondolásokat azonban alaposan szétzilálta Tóth Mihály hajdúinak Szeged elleni támadása 1552. február 21-én hajnalban, valamint azok a hírek, amelyek a horvátországi keresztény csapatok mozgolódásáról, Esztergom és Székesfehérvár veszélyeztetettségéről futottak be. Miután a budai beglerbég felmentette Szegedet és megerősítette tartománya védelmét, az udvar módosította a hadművelleti célokat és átszervezte a rendelkezésre álló erőket. A moldvai vajda azt a feladatot kapta, hogy Behrámburszai béggel, a tatár kánnal és a Kirk Kilisze-i szandzsákbéggel együtt keletről hatoljon be Erdélybe. A lengyel és kozák beütések veszélye miatt azonban többszöri átcsoportosítást hajtottak végre. A tatár kán végül meg sem érkezett, ehelyett oroszországi portyára ment. A tatárok így a lélektani hadviselésben kaptak némi szerepet, mert a török vezetés hónapokon át 30–40.000 tatár portyázó beözönlésével ijesztgette az erdélyieket. A moldvai vajda hadmozdulatával egyidejűleg a havasalföldi vajda és Szinán tekei bég összevont csapatainak dél felől kellett Erdélyre törniük. Az Ahmed vezette főszereg közben a Temesköz elfoglalása után Erdély ellen indult volna.

Kara Ahmed pasa hadteste gyalogos és lovas udvari elit alakulatokból (janicsárokból, szilahtárokból, jobbszárny ulufedzsikből) állt. Mellé küldték még a szilisztrai szandzsákbéget a dobudzsai vértés tatárokkal, a vizei szandzsákbéget a móreai szpáhhikkal, a ruméliai akindzsik nagy részét, a ruméliai félkatonai és katonaparaszti szervezetek bevonultatott tagjait, akiket számos önkéntes és munkás egészített ki. A ruméliai beglerbég csapatai Szkopje és Kösztenil környékén teleltek, ahonnan azután Szendrőbe vonultak.

A budai beglerbég seregét a terv a Dunántúlra és a Felvidékre szánta, hogy lekösse a magyarországi Habsburg erőket. Mivel a szegedi rajtaütés kisebbfajta pánikot váltott ki az oszmán vezetésből, a budai pasa a vilájet katonasága mellé további erőket kapott.

A boszniai–horvátországi határvidék helyben maradó erői a tervek szerint védekező feladatot láttak volna el, a többiek a budai és a ruméliai pasa seregéhez csatlakoznak. Ám a magyar végváriak diverziós akciói miatt és mert a török oldalon eluralkodott a félelem a keresztény puszkásoktól, Ulama pozsegai bég nemcsak azt érte el, hogy otthon maradjon, hanem azt is, hogy a Klisszai és a Hercegovinai szandzsák katonaságát a szlavóniai végek biztosítására rendeljék, s a Hercegovinai szandzsákból is kapjon 160 puszkás várkatonát. Az udvar július folyamán meggondolta magát, és arra utasította a Mehmed boszniai bég és Ulama által irányított csapatokat, hogy támadják meg Szlavónia magyarok ellenőrzte részét.

A fenti, nem teljes adatok alapján az 1552-ben Magyarországon működő oszmán seregek létszámát a következőképpen határozhatjuk meg.

Ahmed pasa főparancsnok serege

udvari zsoldos (vértésekkel, tüzérekkel együtt), kb.	5.000
a két szandzsákbég vezette csapatok, kb.	1.000
Ruméliai beglerbég serege, kb.	10.000
Budai beglerbég serege, kb.	10.000
Pozsegai, klisszai, boszniai sereg, kb.	4.000

Egyéb (akindzsik, vajdaságok, ázsiai szandzsákok katonái stb.)	10.000
Összesen (tábori néppel stb.), kb.	40.000

A magyarországi oszmán főserég legnagyobb sikere Temesvár és a Temesköz megszerzése lett, Lippával és Solymossal együtt. Az utóbbit a magyar források szerint harc nélkül foglalták el, mert védője, Bernardo Aldana gyáván megfutott. Bár Ahmed pasa jelentései ennek ellenkezőjét állítják, nem zárható ki, hogy a főparancsnok kissé túlzott, így próbálván nagyobbítani hadi érdemeit a szultán előtt. Ezt követően végül is nem Erdély ellen, hanem Szolnok alá vonult, ahol egyesült a budai pasa seregével, könnyedén elfoglalta a várat, majd úgy döntött, hogy Ali pasával együtt megpróbálkozik Eger bevételével. Egyik jelentése szerint a hadjárat addigi szakaszában összesen 21 várat vett el a magyaroktól, köztük tíz királyi várat. Ebből ötöt tartott meg, a többi pedig állítása szerint leromboltatta. Több portyát engedélyezett Szolnok és Várad vidékére, s bizonyára túlzó adatai szerint az oszmán katonák 30.000 foglyot ejtettek.

Ahmed a hadműveletek közepette hozzáfogott a Temesvári vilájet megszervezéséhez. Mindenekelőtt a központnak kiszemelt Temesvár őrségét kellett felállítania. A temesvári beglerbég posztját a magyar végek kitűnő ismerője, Kászim pasa kapta. Ahmed pasa úgy ítélte meg, hogy a temesvári vilájettel egy olyan „sarokpontot” nyertek, amely Budával és Boszniával együttműködve képes lesz megvédeni a közép-európai török érdekeket.

Az Erdély ellen a Kárpátok túloldaláról elrendelt támadás igen gyatrán valósult meg. A tatár kán erői távolmaradtak, a Kirk Kilisze-i béget a kozákok mozgolódása miatt átirányították, a havasalföldi vajda és a vele lévő tekei bég pedig egyszerűen elszabotálta a dél felől elrendelt beütést. A nagy csapásból annyi lett, hogy a moldvai vajda és a burszai bég az Ojtozi-szoroson keresztül betört a Székelyföldre, dúlt és fosztogatott, de a két alvajdától elszenvedett súlyos vereség után a Kárpátok túlsó oldalára húzódott vissza.

Hadim Ali budai pasa Eger ostromáig Kara Ahmedhez hasonlóan győzelmet győzelemre halmozott a Dunántúlon és a nógrádi végeken. Megszerezte Veszprémet, Drégelyt, Ságot, Gyarmatot, Szécsényt, Hollókötet és Bujákot, de legnagyobb fegyvertényét talán a palásti mezőn hajtotta végre, ahol nyílt csatában tönkrement a királyi hadakat.

Az oszmán erők előretörték Szlavóniában is. Ulama pozsegai és Mehmed boszniai bég tizenhárom kisebb-nagyobb erősségen kívül bevette Verőcét, majd Zágráb irányába tovább nyomulva elérték a Csázma vonalát, és elfoglalták az általuk kulcsfontosságúnak nevezett Csázma várát, amely körül a következő években új szandzsákok hoztak létre.

A látványos sikerek ellenére a magyarországi hadjárat oszmán szempontból nem hozta meg a tőle várt eredményeket. Ali pasa „tervmódosításának” köszönhetően az ország keleti fele megmenekült a török hódítástól, és a következő években elindult azon az úton, amely 1556-ban elvezetett az Erdélyi Fejedelemség megalakuláshoz, a török vazallusi státus elfogadásához. Ez ugyan sokkal kevesebb volt, mint amire az oszmánok 1552-ben számítottak, de végül megbékéltek a helyzettel. A nagyobbik baj török szempontból az volt, hogy az 1552. évi módosított cél, Eger elfoglalása sem teljesült. A következmények jól ismertek: a felvidéki terjeszkedés elakadt, a budai vilájet – pár évet leszámítva – ráfizetéses maradt, a hódoltságban pedig tovább élt, sőt egyre terjedt a kettős adóztatás, ami nagy károkat okozott a megszállóknak.

Így hát az 1552. év egyáltalán nem hozott akkora nyereséget a törököknek, mint amekkora veszteséget a magyaroknak okozott. Az alapvető ok mindenekelőtt abban keresendő, hogy a

birodalom vezetése maga sem tudta eldönteni, hogy mit is akar valójában. Az 1552. év ugyanis Magyarországon kívül is számos megoldandó feladatot hozott; legalább öt különböző fronton vagy háborúban akartak helyt állni, ami a katonai erő és az anyagi erőforrások szétforgácsolásához vezetett. Az oszmán vezetésben ekkorra végképp eluralkodott az a tanácstalanság, amelynek számos jelével már az 1530-as évek óta találkozhattunk. A szultán minden fronton maximális eredményt akart elérni, de ez egyre kevésbé sikerült neki. A tárgyalt évben soha nem látott módon mutatkozott meg ennek a globális, a frontok és a feladatok között súlyozni nem képes politikának a csődje. Ennyi háborút még egy ilyen kivételes nagyhatalom sem engedhetett meg magának: a birodalom az 1550-es években rohamosan közeledett anyagi lehetőségeinek határaihoz. Bár a szultáni udvar politikai okokból, hatalmi megfontolásokból és saját, túlméretezett hadseregének és hatalmi apparátusának nyomására továbbra sem hagyhatott fel a hódító háborúkkal, kezdte belátni, hogy ennek egyre kevesebb értelme és haszna van.